

דברים ג

אבינו אמר והרביתי את זרעך ככוכבי השמים⁸ ושמתני את זרעך כעפר הארץ⁹, ואתה נותן קצבה לברכתנו. משל למלך כו' אמר להם משה לישראל ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים זו משלי יש לכם ויברך אתכם כאשר דבר לכם כחול ימים וכצמחי אדמה⁹ וכדגי הים וכוכבי השמים לרובי. (דער מדרש זאגט: „כך אמרו לו ישראל רבינו משה הקב"ה לא נתן קצבה לברכותינו ואתה אמרת אלף פעמים. אמר להם מה שברכתי אתכם משלי ברכתי כשיבוא הקב"ה יברך אתכם כאשר דבר לכם").

ווי מ'לערנט אויבנאויף דעם פשט אין פירוש רש"י, ווי אויך אין ספרי און מדרש, איז די טענה פון אידן געווען: די ברכה פון דעם אויבערשטן איז בלי קצבה, אָ אידן וועלן זיין במספר אָ אַ גבול¹⁰, פאַרוואָס בענטשט זיי משה מיט אַ ברכה („ככם אלף פעמים“) וואָס האָט אַ קצבה, אַ הגבלה.

(8) תולדות כו, ד — פסוק הנאמר ליצחק. וכ"ה ביליש כאן (אלא ששם, המקום הבטיח את אבותינו⁹). ובספרי (הוצאת פינקלשטיין) איתא הכתוב הנאמר לאברהם (וירא כב, יז) כי ברך אברך והרבה ארכה את זרעך ככוכבי השמים וכחולי. ולא הובא כתוב ה' „ושמתני את זרעך כעפר הארץ“. וראה במדביר פ"ב, יב: את מוצא אברהם כו'.

בדב"ר הוצאת הנ"ל: הקב"ה אמר והי' זרעך כעפר הארץ (ויצא כח, יד — כתוב הנאמר ליעקב) וכן הבט נא השמימה (וירא טו, ה — הנאמר לאברהם). ולהעיר מפסיקתא דר"כ פ"ב והכתובים שהובאו שם. תנחומא תשא ט (ותנחומא באבער שם ה) „יליש שם (ר"פ תשא).“

(9) וכ"ה בספרי בהעלותך שם. וי"ג, וכעפר הארץ.

(10) ראה תיב"ע כאן: ויברך יתכון בלא סכומא היכמא דמליל לכין.

א. פון פסוקי¹ „ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם“² איז רש"י מעתיק די ווערטער „יוסף עליכם ככם אלף פעמים“ און איז מפרש: „מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם, אלא אמרו לו משה³ אתה נותן קצבה לברכתנו, כבר הבטיח הקב"ה את אברהם⁴ אשר אם יוכל איש למנות וגו'⁵. אמר להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם“.

דער מקור פון דעם פירוש רש"י איז פון ספרי⁶ און מדרש⁷. אין ספרי שטייט: „אמרו לו רבינו משה אי אפשר לנו שתברכנו, הקב"ה הבטיח את אברהם

(1) פרשתנו א, יא.

(2) להעיר משליה רג, א: ואנחנו רואים שהפרשיות שהם תמיד בשבתות דבין המצרים דהיינו מטות ומסעי ודברים שבהם מוכר ניצוח ישראל להאומות וחלוק הארץ והוא ההיפך מעת רעה כו' ואח"כ קיימים הכתוב בס' דברים יוסף ה' עליכם כו' כאשר דבר לכם, בלי קצבה לברכתנו ואז יהי תשעה באב מועד גדול.

(3) כ"ה בדפוסים שלפנינו ובדפוס א'. אבל בדפוס ב', ובכתי רש"י „למשה“, ובכמה כתי „משה רבינו“. ולכאורה נכון הוא דהרי אסור לקרות לרבו בשמו בלי תואר של כבוד כמו „מורי“, „רבי וכיו"ב (סנה' ק, א, ורש"י שם). וגם הבן חמש למקרא יודע זה מהנהגתו והנהגת כל התלמידים (ראה לקו"ש ח"ח ע' 84 הערה 10). וכ"ה בספרי ובמדרש הובא לקמן בפנים. וראה שד"ח כללים מערכת כ"ף כלל קד. ואכ"מ.

(4) לך יג, טז.

(5) כ"ה בדפוסים שלפנינו ובדפוס ראשון. אבל בדפוס שני ובכמה כתי רש"י הובא גם המשך וסיום הכתוב „את עפר הארץ גם זרע ימנה“. ובכמה כתי רש"י הובא רק ההמשך „את עפר הארץ (וגו')“.

(6) עה"פ. וראה גם ספרי בהעלותך יו"ד, לו.

(7) דב"ר פ"א, יג. וראה דב"ר (ליבערמאן) — בשינויים.

ג'ט צו די ברכה פון משה רבינו — די ברכה פון „אלף פעמים“ איז דאך נכלל און בטל אין דער ברכה פון דעם אויבערשטן („אשר דבר לכם“) ¹⁴ וואס איז בלי גבול וקצבה? (ובמכש"כ וק"ו פון דעם כלל הידוע — יש בכלל מאתיים מנה ¹⁵)?

מפרשים פארענטפערן די קשיא: א) ברכת ¹⁶ הקב"ה איז פארבונדן מיטן תנאי און זי קומט נאר ווען אידן זיינען מקיים תומצ"ז, משא"כ ברכת משה איז ניט אפהענגיק אין קיין תנאי: אדער, ב) ברכת ¹⁷ משה איז חל בזמן הזה און ברכת הקב"ה וועט זיין לעתיד לבא.

אבער די תירוצים ¹⁸ זיינען מתאים נאר לויטן ספרי און מדרש: דער ספרי ברענגט א „משל למלך שהיו לו נכסים הרבה וה' לו בן קטן וה' צריך לצאת למדינת הים אמר אם אני מניח את נכסי ביד בני הוא עומד ומבזבז אותם אלא הריני ממנה אפטרופא עד שיגדל משהגדיל הבן ההוא כו' א"ל כל מה שנתתי לך לא נתתי אלא משלי אבל מה שהניח לך אביך הרי הוא שמור לך“, וואס דערפון איז פארשטאנדיק ¹⁹ אז די ברכה פון אויבערשטן איז ניט אין זעלבן זמן (און איז זעלבן מעמד ומצב פון בן) ווען עס טוט זיך אויף די ברכה פון

לפי"ז איז אבער ניט מובן: א) פאר- וואס איז רש"י משנה און הויבט אן מיט דער שאלה אויפן כפל הברכה אין פסוק — „מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם“ — און ניט מיט מפרש זיין די טענה פון אידן צו משה, ווי אין ספרי און מדרש? ובפרט אז עס איז ניט דרכו של רש"י בפירושו צו אויסטייטשן די שוועריקייט אין פסוק, נאר גלייך מיט דעם פירוש אין דברי הכתוב, וכמדובר כמ"פ.

ב) אפילו ווען עס וואלט ניט געווען די קושיא „מהו שוב כו'“ — מוז מען זאגן „זו משלי היא כו'“, כדי עס זאל ניט זיין בסתירה צו די ברכות פריער „אשר אם יוכל גו“.

ג) פארוואס זאגט רש"י אז די הוכחה אינעם „אמרו לו“ איז פון דער הבטחת הקב"ה „אשר אם יוכל איש למנות וגו'“ ניט ווי אין ספרי וואס די רא"י ווערט געבראכט פון התחלת ההבטחה „ושמתי את זרעך כעפר הארץ“ ¹¹ (נוסף אויף דעם „והרביתי את זרעך ככוכבי השמים“)?

ד) וויבאלד אז רש"י באוואונט נאר דעם ענין הקצבה פון „אלף פעמים“, פארוואס איז ער מעתיק פון פסוק אויך די ווערטער „יוסף עליכם ככם“ ¹²?

ה. אויך דארף מען פארשטיין — ועיקר: וואס מפרשים פרעגן: ¹³ וואס

(11) וגם אינו מרמז שם המשך הכתוב ב"גו". וכ"ה ב"ל"ש כאן. וראה לעיל הערה 8.

(12) ודוחק גדול לומר שבהלשון „יוסף גו“ מודגש מ"ש רש"י בהתירוץ „זו משלי היא“ בהוספה על ברכת הקב"ה (הוא יברך אתכם כו') — ראה משכיל לדוד בפרשי בתחלתו, יריעות שלמה בפרשי. ולהעיר מדביר לפניו „דיא למה ברכו בלשון חוספת כו'“ — כי זהו היפך פירוש הפשוט „יוסף עליכם ככם“.

(13) מפרשי רש"י, ספרי ודבר.

(14) להעיר מהלשון במדרש אגדה כאן: אין אנו צריכים לברכתך כו' אבל מה שבירך הקדוש ב"ה את אבותיכם אינו בא לפחות אותה אלא להוסיף עלי' כו'.

(15) ב"ק עד, א (ולפלא שלא צויין במסורת הש"ס שם שנמצא גם בב"ב מא, ב).

(16) ראה גריא, לבוש האורה, באר מים חיים, דבק טוב ועוד.

(17) חידושי ופי' מהר"ק, משכיל לדוד, פי' מהרזיו לדביר, וראה שפיח כאן. ועוד.

(18) וראה לקמן ע' 24 ואילך.

(19) כמ"ש במשכיל לדוד. וראה ספרי דבי רב לספרי שם.

בל"ג גרעסער פון א צווייטן בל"ג.²¹
עיי"ש ואכ"מ.

ד. בכלל, בפשטות רעדט זיך אין ספרי און מדרש (ניט וועגן בלי גבול ממש, נאר) וועגן א מספר גדול ביותר.²² די ברכה פון אויבערשטן „והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ושמתי את זרעך כעפר הארץ“ (ניט דערמאנענדיק קיין מספר), מיינט אז זיי וועלן זיין אין אַזאַ ריבוי²³ מופלג²⁴ אז

(21) ראה גם דרמ"צ קבא, ריש ע"ב.
(22) כמובן גם מהמשל בספרי שהבן בקש „תן לי הכסף וזהב שהניח לי אבא בידך עמד ונתן לו משלו כדי פרנסתו“, ובפרט בדבר שם „למלך שאמר לשר הצבא שילך לחלק ללגיונו מליטרא של זהב הלק ונתן להן מחמשה חמשה זהובים ומי זהובים“.
(23) והספרי לשיטתו (פרשתנו א, כח): דברו הכתובים לשון הבאי כ' ועד"ז חולין צ, ב — הובא בפרש"י (כאן) אבל מה שאמר המקום לאברהם אבינו והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ושמתי את זרעך כעפר הארץ — אינם דברי הבאי.
(24) ובפרט את"ל שהכוונה שיהיו ככוכבי השמים וגם כעפר הארץ ביחד, וכדמשמע קצת בספרי (הוצאה ה"ל) שהובא כתוב שמפורש שניהם

אפטרופא — משה; און אזוי איז אויך מובן פון לשון המדרש אין דעם משל „כשיבוא המלך“ און אין נמשל „כשיבוא הקב"ה“, אז די צוויי ברכות זיינען אין צוויי באזונדערע זמנים.

אבער אין פרש"י, וואס איז מפרש פשוטו של מקרא, און ער זאגט סתם „זו משלי אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם“ און איז אפילו ניט מרמז אויף איינעם פון די אויבנדערמאנטע ביאורים¹⁹, איז מובן אז עס איז דא א הסברה פשוטה בזה, לויט פירוש רש"י, וואס רש"י דארף איר אפילו ניט מרמז זיין.

ג. דער ביאור בזה: לפי פשש"מ (ואפילו ע"ד הדרוש פון ספרי ומדרש) איז קיין קשיא ניט פארוואס משה איז מגביל די ברכה „אלף פעמים“ בשעת דעם אויבערשטן/ס ברכה איז געווען אז עס וועט ניט זיין קיין גבול וקצבה צו זייער מספר — ווארום א מענטש, ווי גרויס ער איז, איז ער דאך אלץ א נברא מוגבל.

ולהעיר מהמבואר בארוכה אין ספרי חקירה²⁰ אז פון מוגבל/דיקע זאכן קען זיך ניט צוזאמענקלייבן א ריבוי וואס איז בלי גבול ומספר ממש. ולדוגמא דער המשך פון זמן קען ניט זיין אן א סוף וגבול, וויבאלד אז זמן איז צונויף געשטעלט פון רגעים שעות ימים כ', וועט דאך אויסקומען אז איין בל"ג איז גרעסער פון א צווייטן בל"ג (דער בל"ג פון שעות, וואס יעדער שעה אנטהאלט פיל רגעים — לגבי בל"ג פון רגעים. וכיו"ב) — און עס קען ניט זיין איין

(*) בספרי לפנינו איתא (בשתי הפעמים) הבאי (בב'). וכ"ה ביליש פרשתנו (רמז חתה). (ובספרי הוצאת פינקלשטיין „הביי“). וכ"ה בפרש"י פרשתנו שם (אלא שהובא (רק) התחלת לשון הספרי). ובחולין שם „לשון הואי“ (וכ"ה ברש"י שם). אבל על גליון הש"ס (וכ"ה במהרש"ל שם) נסמן: צ"ל הבאי בכל העמוד, ומביא שכך איתא בתמיד (כט, א). ערוך ערך גזומא ופרש"י פרשתנו שם. וכן הובא בהגהות דק"ס (חולין שם) מכת"י ש"ס וכותב „וכ"ה בילקוט מלכים א' וכן הוגה בד' שונצינו שביד"י. וראה הל' ת"ת לאדח"י ספ"א (מרמב"ם הל' ת"ת ספ"א. טושו"ע יו"ד סרמ"ז ס"ו). לדברי הבאי.
בערוך השלם ערך הבאי הביא גם ממשנה וגמי נדרים כד, ב. נדרי הבאי שבועות הבאי, ועד"ז בירושלמי שבועות פ"ג. וכתב שבכל המקומות האלה הגירסא הנכונה הואי (בוא"ז) והיא מלשון פרסית שעיקר הוראתה הכל ורוח כו'.
וראה שו"ת הרמ"ע מפאנו סי' עג: הנה ברכו את ה' ר"ת הבאי, שאין בדבריהם דבר בטל, אלא ודאי שיחתן והיינו הבאי שלהם צריכין למוד בלי ספק.

¹⁹ ראה לקמן ע' 29 (סעיף יו"ד) — אבל מובן שזהו ע"ס „רמז שבפשט, ולא פשוטו ממש.
²⁰ ראה ס' החקירה להצ"ע ע' 56 ואילך. ע' 228 ואילך. דרמ"צ נז, א ואילך. ובכ"מ.

אָבער אין פּשש"מ איז דאָס ניט אַ(זא) קשיא, ווייל אלף פעמים פון דעם מספר פון אידן דאמאלס איז א ריבוי מופלג ביותר. דעריבער הויבט ניט אן רש"י ע"ד ווי אין ספרי ומדרש מיט "אמרו לו",

וויבאלד אָבער אין פסוק שטעלט זיך די שאלה, "מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם", איז דאָס מכריח — "אלא — אמרו לו כו", כדלקמן.

ה. אידן זיינען דעמאלט געווען ששים ריבוא³⁰ הגברים בני עשרים³¹ עד ששים שנה³², דערצו קומט צו גברים עד בני כ' און למעלה מששים און נשים וטף, וועט דער חשבון זיין לכה"פ אַרום צוויי מיליאָן³³; "אלף פעמים" דער מספר, וועט זיין בערך צוויי ביליאָן! איז אין פשש"מ לייגט זיך ניט אַז מ'זאל אויף דעם קומען מיט אַ טענה היתכן אַז איין פאַלק — ציילט נאָר צוויי ביליאָן.

ועוד וג"ז עיקר — ס'איז רגיל אַז מיט "אלף פעמים" מיינט מען ניט בדיוק אלף, נאָר אַ ריבוי פעמים ככה, כולל

אַזא מספר איז נאָר שווער צו ציילן²⁵, וְעַד חול הים (וואָס איז די הבטחה צו אברהם אבינו²⁶ "כחול אשר על שפת הים" און ווי ער פירט אויס אויך דאָ אין ספרי "כחול ימים") האָט דאָך אַ מספר, אָבער זיין מספר איז אין אַזא ריבוי מופלג אַז מ'ציילט אים ניט "אשר לא יספר מרוב"²⁷;

און ווי עס איז מוכרח ביי "ויצבר²⁸ יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספור כי אין מספר", כאַטש ס'איז מובן אַז דער "אוכל שבע שנים" וואָס יוסף האָט צונויפגעזאַמלט און "נתן בתוכה" איז געווען בגבול, נאָר עס איז געווען בריבוי מופלג, און דערפאַר חדל לספור "הסופר לספור", כי אין מספר" פון די מספרים וואָס — ציילערס נוצען²⁹.

און דאָס איז געווען (לויטן ספרי ומדרש) די טענה צו משה'ן "אלף פעמים" איז "קצבה לברכתנו", ער איז מגביל זייער ברכה, עס איז אַ סך אַ קלענערע צאָל ווי דער אויבערשטער האָט געזאָגט, "אלף פעמים" ציילט מען.

(30) כמ"ש רש"י בפסוק שלפניו א, ירד. וכן ה' מנינים ביציאתם ממצרים (בא יב, לו) ועד"ז (ג' אלפים וה' מאות ו' יותר מסיר) כשנמנו בתחלת נדבת המשכן וכשהוקם המשכן (כחובא בפרשי תשא ל, טז), שבזמן הגיל מדבר כאן משה, כמ"ש (א, ט): ואמר אליכם בעת ההיא ג'.

(31) כמפורש בכל מנינים הגיל — תשא ל, יד. ר"פ במדבר (א, ג). פינחס כו, ד. פרשי תשא שם, טז. וכן פרשי במספרם ביציאתם ממצרים (בא שם). וראה מפרשי רש"י שם.

(32) ראה ב"ב קכא, ב (וברשב"ם שם בסוף הע'). רש"י שה"ש ז, ו. גר"א לפרשי תשא שם. תודיה ודחי מגילה טז, א — ובהגהת העיב"ץ שם. ולהעיר מחזקוני תשא ל, יד.

(33) להעיר מבית אלקים להמביט שער היסודות פמ"ז.

כנכוכי השמים וכחול. ולהעיר שגם בספרי לפנינו (וכן ב' בהעלותך שם) בסיום דברי משה מונה כולם כחול ימים וכצמחי האדמה (וכעפר הארץ), וכדגי הים וכנכוכי השמים לרוב.

(25) ראה חז"ב קעא, ב: אי כל בני עלמא מיומא דאתברי אדם יכנשוון לממני כוכביא לא יכלין לממני כד"א (לך טו, ה) וספור הככבים אם תוכל לספור אותם.

(26) שהובא בספרי הגיל (אלא שבכתוב ממשך "וכחול אשר על שפת הים". ואולי זהו טעם הגי' בספרי לפנינו שלא הובא כתוב זה כ"א, כעפר הארץ). ועד"ז בוישלה לב, יג — הנאמר ליעקב (ושם: כחול הים), וראה פרשי שם.

(27) וישלח שם.

(28) מקץ מא, מט.

(29) פרשי מקץ שם. ובמפרשי רש"י.

מספר וויפל מענטשן⁴¹ עס קענען זיך געפינען אין דעם שטח כדור הארץ⁴², איז עס א סך קלענער פון דעם ריבוי מופלג פון עפר הארץ, און חול הים (ובפרט אלע צוואַמען)⁴³.

איז בפשט"מ „יוסף עליכם ככם אלף פעמים" ניט בסתירה צו ברכות הקב"ה הנ"ל — וואָרום דער ריבוי פון ברכות הקב"ה איז געזאָגט געוואָרן בדרך השאלה⁴⁴, ניט ממש⁴⁵ ווי כוכבי

אויך מער ווי אלף⁴⁶, און אזוי קען מען אויך מפרש זיין בפשטות בדברי משה⁴⁷.

ובפרט אז דער ריבוי פון אידן וואָס קען זיין על פני היבשה, איז דאָך ניט א ריבוי ווי כוכבי השמים און עפר הארץ (און חול הים), וואָרום דער שטח היבשה פון כדור הארץ האָט א מדה מסוימת („שיתא אלפי פרסי הוי עלמא"⁴⁸) און מקומו של אדם ד' אמות⁴⁹, קען מען אויסרעכענען און משער זיין⁵⁰ וויפל מענטשן קענען זיך געפינען אויף דעם גאַנצן שטח היבשה⁵¹. פון כדור הארץ. ובפרט נאָך אז עס זיינען פאַראַן און עס וועלן זיין (אויך לעת"ל) אויך אַנדערע אומות, און בע"ח, בתים, שדות וכרמים כו' — ועוד ועיקר — אידן איז זייער ריכטיגער אַרט (לויט תורה) אין ארץ ישראל⁵², איז דאָס טאַקע ארץ הצבי⁵³ אַבער אַלץ נאָר א טייל פון דער גאַנצער יבשה⁵⁴. איז דאָך מובן אז דער

מאות פרסה על ארבע מאות פרסה — מגילה ג, א. ב"ק פב, סע"ב (וראה סוף סוטה). פרש"י עה"ת שלח יג, כה. תודיה חמשה בי"מ כח, א.

(41) להעיר מתניא פלי"ז (מה, א) שיש ששים ריבוא נשמות פרטיות והן, שרשים וכל שרש מתחלק לששים רבוא ניצוצות שכל ניצוץ הוא נשמה אחת וכן בנפש רוח בכל עולם מארבע עולמות אבי"ע (וזה הסיה של כל ניצוצי נשמות ישראל, וראה החשבון בלקוטי הגהות לתניא ע' לו), ובפשטות אפשר להיות כמה ניצוצות בגוף אחד, ממחזיל (בנוגע לכריז) שהוא שקול כנגד כריז, וכל מלך הוא נשמה כללית, ומרעה שקול כנגד סדר ועוד.

וראה שער רוח"ק להארז"ל (סמוך לתחלתו יח, ב) שהאדם יש לו תרי"ג ניצוצות נפשות בשרוש נפשו ותרי"ג רוחין ברוחו ותרי"ג נשמות בנשמתו כו'. ואכ"מ.

(42) וצע"ק — לאחר תחלה' שיקומו הכל. וראה לקוטי צו י"א, (א) ריבוא רבנות. ובשער האמונה פניו אלפי אלפים רבבות לאין שיעור. וראה עשרה שאלות לרס"ג (נדפס בתורתן של ראשונים — הורביץ, פרנקפורט, תרמ"ב) השאלה השלישית. (42*) ראה לעיל הערה 24.

(43) וכדמוכח מזה שבכריז כתובים בני"ך נאמר הלשון „כחול אשר על שפת הים" בדרך גזומא — ראה יהושע יא, ד. שופטים ז, יב. שא"ג, ה. ש"ב יז, יא. מ"א ד, כ. ה, ט (שם נאמר על חכמת שלמה ולא על ריבוי בכמות). חבוק א, ט. ועוד.

(44) וכן מוכח בידיעות שלמה כאן, שברכת ה' הוא בקצבה ולא בלי מספר גם בהשאלה (כנ"ל להספרי) דאליכ אינו מוכן משיכ בפי' דברי רש"י „כלומר אני מוסיף על ברכת ה' שיהי אלף פעמים ר"ל מה שאנו עתידים להיות בברכת ה' יוסף ה' עוד עליכם אלף פעמים".

(45) ראה פרש"י ר"פ שמות, שנמשלו לכוכבים

(34) ראה דברי שם בתחלתו: כתוב אלף פעמים אלף פעם אין כתיב כאן אלא אלף פעמים — (ראה ח"י הרד"ל שם).

(35) וצע"ק בפרש"י ש"ב כד, ג.

(36) פסחים דז, א. וגם לפי הקושיא בהמשך הגמרא שם, הרי זה רק שהשיעור הוא גדול יותר. וברמב"ם (הקדמה לפיה"מ ד"ה אחר כן ראה להסתפק): כדור הארץ כ"ר הוא כדור שיש בהקפו ארבעה ועשרים אלף מיל.

(37) פרש"י ויצא כח, יג. בשלח טז, כט.

(38) ובמכ"ש שיועזין לשער כמה טיפין בים (הוריות י, א).

(38*) ובפרט שהשיעור דשית אלפי פרסי (בפסחים שם) הוא של כל העולם (גם ימים וכו'). וראה תודיה כל שם.

(39) להעיר מירוש' בכורים פ"ג סוף ה"ג: בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם (יהוזקאל לו, יז) הא כל ישיבה שלך (מיניו וזקנים — פני משה) לא יתא אלא על אדמתך.

(39*) דינאל יא, טז. גיטין נז, א.

(40) בפסחים שם, מצרים ה' ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה ומצרים אחד מששים בכוש וכוש אחד מששים בעולם. וארץ ישראל ה' ארבע

שמים⁴⁶, עפר הארץ⁴⁷ (און חול הים)⁴⁸, און לאידך קען אויך אלף פעמים הייסן (בהשאלה) בלי מספר.

וויבאלד אבער עס שטייט נאכאמאל „ויברך אתכם כאשר דבר לכם“, איז מוכח אז משה האט דאס געמוזט מוסיף זיין אלס ענטפער אויף א טענה ושאלה פון אידן. דעריבער זאגט רש"י אז אידן האבן געזאגט „משה אתה נתן קצבה לברכתנו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגו'“.

1. אויפן פסוק „אשר אם יוכל איש למנות“ זאגט רש"י „כשם שאי אפשר לעפר להמנות כך זרעך לא ימנה“. עפ"ז איז פארשטאנדיק אז ברכת ה' איז גע-ווען ניט אז זיי זאלן זיין אזויפיל וויפל ס'איז דא עפר הארץ, נאר אז מפני הריבוי מופלג וועלן זיי ניט געציילט ווערן פונקט ווי עפר ווערט ניט גע-

שמוציאן ומכניסן במספר כו'. והיינו שגם בהם יש מספר, אף שהוא ע"י הקב"ה.

(46) וכדמשמע גם מזה שבנחמ"י (ט, כג) נאמר „הרבית ככוכבי השמים“. ובעקב (י"ד, כב) שאמר משה „ועתה שמך היא ככוכבי השמים לרב“, אף שבכניסתם לארץ היו רק מעט יותר מס' רבוא (פינחס כו, נא-ג).

והא דאין רש"י מפרשו, י"ל (ע"פ הגיל) כי לגבי שבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה" (עקב שם), הרי הריבוי דס' רבוא גברים מבו' ומעלה לבד כל הנ"ל הוא ריבוי סמך ע"ז כוכבי השמים לרוב. ובפשטות יותר י"ל דרש"י סמך ע"ז שכבר פירש בפרשתנו (א, יוד) הנכם משולים כיום קיימים כו'. [אבל עצ"ע כיון שבנ"פ עקב לא נאמר „היום“ בכפרשתנו, שזהו עיקר דיוקו של רש"י. — וראה לקו"ש דברים תש"ג ובהערה 8 שם]. וראה בית אלקים שם.

(47) ראה לקמן בפנים שרש"י לא פירש הדמיון לעפר הארץ כפשוטו.

(48) ומפורש ברש"י ח"ש כד, ס: את ה"י לאלפי רבבה את וזרעך תקבלו אותה הברכה שנאמר לאברהם בהר המורי הרבה ארבה את זרעך גו', ואיך ה"ז מועט יותר מברכת משה. ולהעיר מרש"י יומא כב, ב ד"ה כתיב.

ציילט⁴⁹. און דאס איז געווען די שאלה פון אידן „אתה נתן קצבה לברכתנו“: וויבאלד דער אויבערשטער האט מבטיח געווען אז ס'וועט זיין אזא ריבוי וואס ס'איז ניט רגיל כלל אז מ'זאל עס ציילן, „זרעך לא ימנה“ — ווי אזוי קומט משה און זאגט א מנין „ככם אלף פעמים“, אז זיי וועלן יע געציילט ווערן⁵⁰.

ואע"פ אז „ככם אלף פעמים“ קען מיינען אז ריבוי עצום (און ווי גערעדט פריער אז עס קען מיינען (דרך גוזמא) אפילו מער ווי אלף פעמים ככה) — איז עס פארט אז ענין פון קצבה, זיי ווערן געציילט און געמאסטן מיט אן ערך ויחס צו דעם מספר וואס זיי זיינען דעמאלט געווען, „ככם אלף פעמים“.

און דאס איז דער חילוק צווישן ספרי ומדרש און פרש"י: לויטן ספרי (ומדרש) איז די טענה צו משה' „אתה נתן קצבה לברכתנו“ אז משה זאגט א סר א קלענערן מספר וויפל אידן עס וועלן זיין לגבי דעם ריבוי מופלג פון דעם אויבערשטן'ס ברכה אז זיי וועלן זיין ככוכבי השמים און כעפר הארץ⁵¹ (וואס דעריבער ברענגט ער אין ספרי פריער, דעם (שפעטערדיקן) פסוק „והרבית את זרעך ככוכבי השמים“ צו מבאר זיין אז

(49) ועד"ז צריכין לפרש בפשט"מ הפסוק שלאח"ז (לך טו, ה): הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך, שהבטתה היא בזה שלא יוכלו למנות זרעך כמו שאפי' למנות הכוכבים. וכן י"ל בהפסוקים דוירא כב, יז. תולדות כ, ד. וכן הוא בוישלה שם. וכן בירמ' לג, כב. ועפ"ז מוכן מה שלא פרש"י בכל הפסוקים הנ"ל, דבריו הכתובים לשון הבאי' כמו שפירש בפרשתנו (א, כח) תחלת הדרשא בספרי, כי (נוסף ע"ז דבפשוטו של מקרא צ"ע אם אפשר לומר כן בברכת ה'), השינוי הוא בזה שאי' למנות אותם. (50) להעיר מידי משה לדביר כאן. רש"י ר"פ תשא ד"ה ולא.

און די הסברה אין דעם איז אויך מבוואר אין דעם לשון „יוסף עליכם ככס“: משה, וויבאלד ער איז אַ בשר ודם⁵⁵ אַ מוגבל במקום און אין אַ זמן מסוים, קען ער זיך נישט „אויסטאן“ פון גבול, פון דעם מספר אידן „ככס“ וואָס ער זעט פאַר די אויגן, און בענשט זיי — זיין ברכה איז „יוסף עליכם ככס“⁵⁶; משאכ די ברכה פון אויבערשטן, וואָס ער איז נישט באַגרענעצט כלל — אין זיין הבטחה (צו אברהם'ען) „אשר אם יוכל איש למנות וגו' גם זרעך ימנה“, ער זעט זיי דעמאלט ווי זיי וועלן זיין אין דעם מצב „אשר אם יוכל איש למנות וגו'“.

דוגמא (אבל לא — ממש) לדבר: די עשרת הדברות האָט דער אויבער-שטער געזאָגט צו די אידן כדיבור אחד און דערנאָך זיינען אויך געווען די זעלבע עשרת הדברות כל דבור ודבור בפני עצמו⁵⁷.

ה. מיינה של תורה בפרש״י:

ס'איז מבוואר אין כתבי האר״ז⁵⁸ וואָס מוצש״ק ז״ה, ה' מנחם-אב⁵⁹ איז זיין יאָרצייט אין דעם מאמר הניל וואָס משה האָט געזאָגט „עכ משלי מכאן ואילך ויברך אתכם כאשר דבר לכם“ — „כי משה בג' אל-שד״י, און ווען די אותיות זיינען מלאים („כזה אלף למד׳ שי״ן דל״ת יו״ד עם הכולל“) „יעלו בגי' אלף והיא האלף של בינה“, און כחו של משה איז געווען „עד אימא ולכן ברכם באלף פעמים“, און דעריבער זאָגט ער „עכ משלי מכאן ואילך ויברך אתכם מבחי' אבא עילאה“.

אויך דער פסוק „ושמתי את זרעך כעפר הארץ“ מיינט מען דאָס דעם ריבוי מופלג שבזה⁶⁰.

לויט רש״י אָבער איז די טענה „אתה נותן קצבה לברכתנו“ נישט אויפן כמות המספר נאָר דאָס וואָס ער זאָגט אויף זיי אַ מספר בשעת דער אויבערשטער האָט מבטיח געווען אַ זיי וועלן זיין נישט בגדר מספר. דעריבער ברענגט ער (נישט דעם פסוק כוכבי השמים, אָדער כחול הים⁶¹, וואָס ביי זיי איז שייך אַ גדר מספר כנ״ל⁶², נאָר) דעם פסוק „אשר אם יוכל איש למנות וגו'“, „כנ״ל“.

ז. אויף דעם איז משה'ס ענטפער „זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם“: די ברכה וואָס ער גיט איז אויך יוסף (ה), די ברכה וואָס דער אוי-בערשטער גיט, וויבאלד אָבער די ברכה איז „משלי“, ער זאָגט דאָס, ווערט די ברכה פון עם געזען (ובמילא אויך גע-זאָגט) מיט אַ קצבה; „אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם“, די ברכה וועט מקוים ווערן ווי דער אויבערשטער בענטשט „כאשר דבר לכם“, אַז „אשר אם יוכל איש למנות וגו'“.

(51) ופשיטא להגירסא שמוכא הכתוב שנאמר בו מפורש כחול הים כנ״ל. וכן מסתבר מהסיום בספרי לגירסתנו שמדובר בענינים שהם בגדר מספר, ורק שהם ריבוי מופלג, שאין רגילים כלל לספור בפועל. וראה לקו׳ שבהערה 53.

(52) בנוגע להכתובים שבהם נאמר שיהיו כחול הים שלא הובאו בפרש״י אפשר לתרץ (בדוחק עכ״פ) כיון שאיזי ריבוי כיכ כעפר הארץ כו, כנ״ל הערה 26.

(53) ראה לקו׳ בלק סו, ד ואילך. סח, ג.

(54) וכן לגי' הדפוסים וכתבי רש״י שהובא גם המשך וסיום הכתוב „את עפר הארץ“, מובן, שהרי זהו ההפרש בין עפר הארץ לכוכבי השמים וחול הים, שהם בגדר מספר עכ״פ, משאכ עפר הארץ ככלקו׳ שם. ולכן (גם לגירסא זו) הביא רש״י הכתוב שיהיו כעפר הארץ ולא הכתובים שלאח״ז (הניל הערה 49). וראה לעיל הערה 52.

(55) ראה ספרי בהעלותך שם.

(56) ראה צפנינ עה״ת כאן.

(57) מכילתא הובא בפרש״י יתרו כ, א.

(58) שער הפסוקים ול״ת עה״פ.

(59) שחל בשבוע דפ' דברים או בהימים שמתברכים משבת דברים (כבשנה זו — תשל״ט).

וואס אויך בלשון בנאי ווערט דאס אנגערופן „מספר“, שרשו למעלה בבחי' גבול, ע"ס דאצילות⁶¹.

ט. אויך ווען עס רעדט זיך וועגן אידן ווי זיי זיינען ניט בריבוי מופלג כ"כ ווי לדעת רש"י, איז דא א חילוק צווישן ברכת משה און ברכת הקב"ה: עס הערט זיך די הגבלה ומספר שבהם (ברכת משה), אדער די הגבלה הערט זיך ניט אן — בדוגמת עפר הארץ (ברכת הקב"ה) כנ"ל.

און וויבאלד אז אלע ענינים האבן א שורש למעלה, איז פארשטאנדיק אז דער שורש פון די צוויי ענינים למעלה איז פון אזא מדריגה וואו עס איז דא כלי (אצילות), וואס דארט הויבט זיך אן דער ענין ההתחלקות וההגבלה ובמילא — מספר⁶². און דערפאר ווערט דאס נמשך אויך למטה אין הגבלה ומספר בפועל (אויך בלשון בנאי).

[משא"כ ווי דער שורש איז מבחי' האור שלמעלה מכלים, ד.ה. פון אן ארט וואו ס'איז ניטא קיין כלים, ווערט פון דעם נמשך אויך למטה אן ענין פון בלי מספר⁶³ (לפ"ע העולם), א ריבוי ככוכבי השמים כעפר הארץ וכחול הים].

דער חילוק צווישן די צוויי אופנים איז, צי ס'הערט זיך אן דער ענין הכלים אדער עס הערט זיך ניט אן.

אויך אין דעם זעט מען די התאמה פון פש"מ מיט פנימיות התורה:

ויל די הסברה בזה: דער ענין פון בלי קצבה (ווי דאס איז לפי הספרי והמדרש) כאטש אז דאס מיינט ניט בלי מספר בפועל, נאר בהשאלה כנ"ל, איז אבער דער ענין פון „אין מספר“ אפילו בהשאלה, וויבאלד עס שטייט אין תורת אמת, אן ענין אמיתי, ד.ה. אז דאס וואס מ'זאגט אז אידן וועלן זיין ככוכבי השמים כעפר הארץ וכחול הים א ריבוי וואס „לא יספר מרוב“ איז עס ווייל בשרשו נעמט זיך דער לא יספר פון בלי מספר האמיתי, נאר ווי דאס ווערט נמשך בעולם (וואס איז מוגבל) קומט דאס אראפ באופן של „לא יספר מרוב“.

ד.ה. די הגבלה און מספר אין דעם וואס אידן זיינען ככוכבי השמים כעפר הארץ וכחול הים איז ניט מצד עצמם וענינם, נאר מצד דעם וואס זיי זיינען אראפגעקומען בעולמות ביו בעוה"ז, אבער באמיתיות ובפנימיות איז ענינם (שרשם למעלה —) בלי מספר האמיתי⁶⁰.

ועפ"ז קומט אויס, לויט ספרי והמדרש, אז דער ריבוי מופלג ביי אידן ככוכבי השמים כעפר הארץ וכחול הים וואס „לא יספר מרוב“, נעמט זיך דאס פון בחי' בלי למעלה, פון עולמות א"ס העכער פון אצילות. און ריבוי בהגבלה

61) להעיר מדרושי ח"ש בתו"ח (כח, ג ואל"ך) ביארוה"ן בהוספות (קלא, ג ואל"ך) המשך תער"ב (פל"ד, פפ"ז) ובכ"מ — בהחילוק דמספר האורות והכלים, דבאורות כל מה שלמעלה יותר הוא בבחי' ריבוי יותר (אלא שאינם בבחי' התחלקות אלא עומק הגדולה והרחבה מצד עצם האור כו'), ובכלים כל מה שלמטה הוא בריבוי יותר (אלא שהוא בחלקים רבים), וראה בסוף פפ"ז שם ופ"ט שם.

62) ראה המשך שם פפ"ה.

63) ראה המשך תער"ב שבסוף הערה 61.

60) וע"ד משנת בלקו"ש ח"ז ע' 154 ואל"ך, בהענין דפשיטות, והעדר השינוי בהאור שהוא משל על פשיטות וע"ז „שאני ה' לא שנית", שהוא לפי שנמשך מבחי' הפשיטות כ"י שלמעלה, ורק באור למטה להיותו נברא מוכרח שיהיו בו גדרים והגבלות.

ולהעיר גם מהמבואר בענין ככל מאדך שאף שהוא רק מאוד ש"ן שרשו מבחי' מאד שלמעלה, בליג האמיתי, שלכן ממשיכים בחי' מאד האמיתי בליג שלמעלה — ראה לקו"ש ח"ז ע' 115. ושי"ג.

אלו האחרונים מותר ומצוה לגלות זאת החכמה און וואס בימינו נתגלתה בתורת החסידות ובאופן שיחפרנסון⁶⁸ מיני, חסידות חב"ד, וואס איז בכללות דער איז סוף שבתורה, העכער פאר גדר מספר⁶⁹, און אין אן אופן פון תורה אחת, וועט מען זוכה זיין צום זמן פון „וה' מספר בני גוי אשר לא ימד ולא יספר“⁷⁰ וואס וועט זיין לעתל, ובקרב ממש.

(משיחת ש"פ דברים תשל"ו)

עפ"ז קומט אויס, אז ברכת הקב"ה לויטן פירוש הספרי והמדרש איז מבחי' הכתר, וואו ס'איז ניטא קיין כלים, משא"כ ברכת הקב"ה לויט פרש"י איז פון בחי' חכמה, וואס דארטן זיינען דא כלים⁶⁴ נאר זיי הערן זיך ניט אן, זיי זיינען בטל צום אור, וואס דערפאר ווערט חכמה בכלל, אויך די כלים שבה, אנגערופן חייהי — אורות⁶⁵, און ברכת משה וואו ס'הערט זיך אן דער ענין ההגבלה ומספר, איז מבחי' בינה⁶⁶, וואס דארטן הערט זיך אן דער ענין הכלי⁶⁷.

און דורך דעם לימוד אין תורה אין די ביידע אופנים — פשט (ובכלל — נגלה דתורה), וואס ענינו בכללות איז „מספר“⁶⁸ שבתורה, און פנימיות התורה, תורתו של האריז"ל (וואס ווי דער אריז"ל האט געזאגט⁶⁹ דדוקא בדורות

(68) לשון התקוץ (ת"ז בסופו). ובהקדמת מקדש מלך לזהר: יתפרנסון . . כשיפורש להם אמיתות מאמרי כו'. ובכסא מלך (לתקוץ שם): בדרא בתראה דוקא קרוב לימות המשיח כו' (אף אשר) זה כמה מאות שנים שנתגלה כו' (כי הלימוד צ"ל דוקא באופן של) יתפרנסון כו' יפורשו מאמרי העמוקים בהקדמות שגילה האריז"ל זלה"ה כו' שייבנו כו' כי הלומד גירסא בעלמא הגם שיש לו שכר טוב כו' עכ"ז הסגולה דביגני' וקראתם דרור היא כשיתפרנסון וילמדו פירוש המאמרים כו'. — ראה גם כן הקדמת הרח"ו לשער ההקדמות.

(69) מקומות שצוינו בהערה 66. וראה סה"מ הישית שם: פנימיות התורה הנה בכללותו הוא בחי' בליג אלא שהוא בכלים דהגבלה. ובהמשך תרס"ז ע' תקכב: ובפנימיות התורה אינו שייך לומר ארוכה מארץ ג"כ.

(70) הושע ב, א. וראה לקו"ת בלק שבהערה 53. אוה"ת נ"ך שם. וראה בארוכה בשחתה שלאח"ז.

(64) ובלקו"ת במדבר (ו, סע"ג ואילך) אוה"ת וארא (ע' קג ואילך) המשך תעריב (שבהערה 60) ועוד, שמבואר שהמלכות שרש בחי' מספר כו' (ע"ש) הוא בכללות יותר, ואכ"מ.

(65) ראה לקו"ת ס"פ מטות (פו, סע"ד), וש"נ. ובכ"מ.

(66) סד"ה ביום השני תרפ"ה (בסה"מ קונט' חיב תע, א). סה"מ הישית ע' 68. סה"מ תש"ה ע' 193.

(67) אגה"ק סכ"ז (קמב, ב).

דברים ז

מקום כאן בזמן שאין עושין רצונו של מקום. ד.ה. אז א ברכה בקצבה ("מספר") איז דא אפילו בזמן שאין עושין רצונו של מקום, אבער די ברכה פון הקב"ה וואס איז בלי קצבה ("לא יספר") איז שייך נאר בזמן שישראל עושין רצונו של מקום.

[אדער באופן אחר⁶: ברכת משה איז בזמן הזה, און ברכת הקב"ה וועט זיין לעתיד לבוא. וואס דאס איז בהתאם⁷ מיט דעם וואס שטייט אין מדרש⁸ אז "בעוה"ז יש להם מספר. . אבל לעת"ל בני כחול הים אשר לא ימד ולא יספר".]

אבער פון לשון המדרש דא, בפרשתנו, איז משמע, אז דער חילוק צווישן די צוויי ברכות באשטייט בלויז אין דעם, וואס איינע איז "משלי" און די צווייטע משל "הקב"ה" — אבער ביידע זיינען פאראן אין דעם זעלבן זמן. ד.ה. אז אויך ווען עס איז דא ברכת הקב"ה שאין לה קצבה, איז פאראן ארט פארן אויפטו פון ברכת משה שיש לה קצבה.

נאכמער — אזוי איז מוכרח פון סתימת פרשי' דא, וואס בריינגט לשון המדרש אן קיין⁹ הוספת ביאור אין דעם, און דערפון איז אויך פארשטאנדיק אז דאס איז פשוטו של מקרא,

און דאס איז אויך מתאים מיטן פשוטו של המקרא, "וה' מספר בני גו' אשר לא

א. אויפן פסוק¹ "ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דיבר לכם" שטייט אין מדרש²: "אל ישראל, רבינו משה הקב"ה לא נתן קצבה לברכותינו ואתה אמרת אלף פעמים, אל מה שברכתי אתכם משלי ברכתי, כשיבוא הקב"ה יברך אתכם כאשר דיבר לכם" — אז ברכה וואס האט נישט קיין קצבה).

איז ידוע³ די קושיא אין דעם: וויבאלד דער אויבערשטער בענטשט מיט זיין ברכה וואס האט נישט קיין קצבה, וואס גיט דאן צו די ברכה פון משה "יוסף גו' אלף פעמים" — ס'איז דאך נכלל ובטל וכו', מבטל שכן וק' פון יש בכלל מאתים מנה⁴?

מפרשים⁵ ענטפערן, אז דער אויפטו פון ברכת משה איז אין דעם, וואס ברכת הקב"ה איז נאר דאן ווען אידן זיינען מקיים תומ"צ, משא"כ ברכת משה איז נישט תלוי אין קיין תנאי.

און דאס איז מתאים⁶ מיט דעם וואס די גמרא⁷ זאגט אויפן פסוק⁸ "וה' מספר בני גו' אשר לא ימד ולא יספר": "כאן בזמן שישראל עושין רצונו של

(1) פרשתנו א, יא.

(2) דברי פ"א, יג. ועד"ז בתיב"ע עה"פ. ספרי עה"פ, ולבהעלותך י, לו. פרשי עה"פ.

(3) ראה מפרשי רש"י, ספרי ודביר שם. סידור שליה (בגיות לד'). נעתק בענף יוסף לדביר שם). ועוד. וראה שיחה שלפניו.

(3*) ב"ק עד, א.

(4) גריא, לבוש, באר מים חיים, דבק טוב ועוד. וראה ספרי דבי רב לספרי כאן. ועוד.

(5) ספרי דבי רב כאן. וראה עץ יוסף לדביר שם.

(6) יומא כב, ב.

(7) הושע ב, א.

(8) חידושי ופי' מהרי"ק ומשכיל לדוד כאן. פי' מהר"ז לדביר כאן. וראה נח"י הובא בשפ"ח כאן.

(9) משכיל לדוד כאן.

(10) במדבר פ"ב, יד.

(11) דלתירוצ מפרשי רש"י הנ"ל — אין, לכאורה, כל רמז בפרשי' — אבל ראה לקמן סי'.